

บทที่ 1

ความเป็นมาทางการเมืองของสุโขทัย

ในบรรดาศิลาจารึกซึ่งเป็นหลักฐานที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรของสุโขทัย จารึกหลักที่สำคัญที่สุด ซึ่งให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สุโขทัยตอนต้นได้แก่ จารึกหลักที่ 2 หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า จารึกวัดศรีชุม อันเป็นสถานที่ที่ค้นพบจารึกนี้

ข้อความในจารึก¹ มีจุดประสงค์จะบรรยายการเดินทางไปสักการะปูชนียสถานที่สำคัญ ๆ หลายแห่งจนถึงเกาะลังกา เพื่อแสวงบุญของพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี เรื่องราวอันเป็นประวัติศาสตร์อยู่ในตอนที่กล่าวถึงประวัติและความสำคัญของพระมหาเถรว่า เป็นหลานปู่ของพ่อขุนศรีนาวันถม ซึ่งเป็นกษัตริย์ครองสุโขทัยก่อนพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เป็นหลานซึ่งอาจจะเป็นหลานลุงหรือหลานอาของพ่อขุนผาเมืองก็ได้ เนื่องจากพระมหาเถรท่านระบุว่าพ่อของท่านชื่อพระยาคำแห่งพระราม เมื่อสิ้นรัชกาลพ่อขุนศรีนาวันถมแล้ว พ่อขุนผาเมืองในขณะนั้นเป็นขุนอยู่เมืองภาค ได้ร่วมมือกับพ่อขุนบางกลางหาว ซึ่งแต่เดิมเชื่อกันว่าครองอยู่เมืองบางยาง² ยกกองทัพมาปราบปรามขอมสบากโขลงลุ่ม³

¹ดูรายละเอียดในภาคผนวก ...

²เมืองบางยางนี้นักวิชาการสันนิษฐานว่าเป็น จังหวัดอุตรดิตถ์ แต่ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ได้ตรวจสอบคำจารึกใหม่และขอแก้ไขว่าพ่อขุนบางกลางหาวขึ้นไปเมืองบางยางมิใช่อยู่เมืองบางยาง

³กรมศิลปากร ได้ประชุมสัมมนาชำระศิลาจารึกหลักที่ 2 ณ หอสมุดแห่งชาติ ในเดือนเมษายนและเดือนพฤษภาคม 2523 รวม 10 ครั้ง ได้แก้ไขขอมสบากโขลงลุ่ม³ เป็นขอมสบากโขลงลุ่ม³ เอกสารยังไม่ได้ตีพิมพ์

ที่เมืองสุโขทัย พ่อขุนทั้งสองเป็นฝ่ายมีชัยชนะ เมื่อเข้าเมืองสุโขทัยแล้วพ่อขุนผาเมือง อภิเษกพ่อขุนบางกลางหาวขึ้นเป็นกษัตริย์ เสด็จพระนามศรีอินทราทิตย์ ชื่อนี้ พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งในจารึกเรียกว่า "ผีฟ้าเจ้าเมืองศรีโสธรปุระ" พระราชทานแก่พ่อขุนผาเมืองและพ่อขุนผาเมืองไต่ถามให้พ่อขุนบางกลางหาวใช้อีกต่อหนึ่ง เสร็จสิ้นเรื่องราวเหล่านี้แล้ว พ่อขุนผาเมืองก็กลับคืนเมืองรากของตนตามเดิม¹

1.1 ปัญหา

เนื้อความดังกล่าวนี้ให้ทั้งภาพเรื่องราวและข้อข้องใจเกี่ยวกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์สุโขทัยก่อนรัชสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ การแสวงหาคำตอบจึงออกมาในแนวทางต่าง ๆ กัน เซเคส์ ได้แสดงความสงสัยของเขาไว้ในหนังสือ *The Making of South East Asia* ว่าการเกิดของสุโขทัยเป็นการเกิดอย่างเร่งด่วน (emerged) และดูเหมือนจะเกิดมาจาก "กระดานชนวนอันว่างเปล่า"² สมมุติฐานของเซเคส์ได้มาจาก การโยงชื่อขอมสมาคโชนูลำพองเข้ากับอำนาจทางการเมืองของอาณาจักรกัมพูชาในขณะนั้น ซึ่งเซเคส์เชื่อว่ามีอำนาจครอบคลุมผู้นำเจ้าพระยาตอนล่างและ "ทรากอโบราณ วัตถุประสงค์ของเขมรที่ยังคงมีให้เห็นอยู่ที่สุโขทัยและที่สวรรคโลกพิสูจน์ว่า เขมรมีอำนาจครอบครองเหนือดินแดนแถบนี้อย่างน้อยตั้งแต่สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 และบางทีอาจตั้งแต่ สมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2"³ ดังนั้นเซเคส์จึงตีความเหตุการณ์ในจารึกหลักที่ 2 นี้ว่า

¹ กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515), หน้า 27-28 (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระราชประสิทธิ์ทิพย ๗ สุสาน วัดราชธานี จังหวัดสุโขทัย 8 เมษายน 2515) และผลการสัมมนาจารึกหลักที่ 2 ของกรมศิลปากร ซึ่งยังมีได้พิมพ์ออกเผยแพร่

² G. Coedès, The Making of South East Asia (University of California Press : 1972), P. 140.

³ G. Coedès, The Indianized States of Southeast Asia (Honolulu : East-West Center Press, 1968), pp. 161-162.

เป็นการประกาศเอกราชของสุโขทัย โดยการขับไล่มอญจากสุโขทัย ซึ่งเป็นขุนนาง
ที่กัมพูชาส่งมาควบคุม ทั้งนี้โดยอาศัยสถานการณ์ทางการเมืองที่กัมพูชาเสื่อมอำนาจลง
เนื่องจากพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 สิ้นพระชนม์แล้ว และกัมพูชาทรุดโทรมลงมากจากการรบ
ยึดเยื้องกับอาณาจักรจัมปา ขอสมมุติฐานเช่นนี้เป็นการมองประวัติศาสตร์สุโขทัยผ่าน
ประวัติศาสตร์กัมพูชา และค่อนข้างจะเป็นแนวความคิดแบบจักรวรรดินิยม

อย่างไรก็ตาม เซเลสไม่ยุ่งเกี่ยวกับข้อความอันสืบสนซึ่งเกิดจากการหลุดกระเทาะ
ของจารึกใน 12 บรรทัดแรก ข้อความดังกล่าวเป็นเรื่องราวสมัยเมื่อพ่อขุนศรีนาวนัมถ
ครองราชย์อยู่เลาถึงอาณาเขตของสุโขทัยนั้น และความสามารถบังคับควบคุมช้างของท่าน

...มีชื่อพระยาสุริยนาถ... เป็นพ่อ... เสวยราชในนครสองอัน อันหนึ่งชื่อ
นครสุโขทัย อันหนึ่งชื่อนครศรีเสนาลัย... พระ... นั้น... เป็นบุญธรรมหนักหนา
...ขุนในเมืองเสลียง... พ่อขุนนัมถ... เมืองในทรีถึงฉอกเวียงเหล็ก...
เมืองตะวันตกแดง... ละพุด เมืองพ่ายพิงเชิงแสนพวยาว ลาว... เมืองตีนนอน
ถึง... พ่อขุนนัมถมิไส... อีแกงพะเลิงใหญ่ประมาณเท่าบาตร... เมืองแห่งเมือง
สุโขทัย พ่อขุนนัมถ... ทให้เขา... แกทานแล...¹

แต่ศาสตราจารย์จร สุกพานิช สนใจและเสนอการค้นคว้าเพื่อแสดงที่มาของ
เรื่องราวก่อนการสถาปนาราชวงศ์ศรีอินทราทิตย์ (ต่อจากนี้จะเรียกราชวงศ์พระร่วง -
ผู้เขียน) ไว้ในบทความเรื่อง Was Nam Thom The First King of Sukhodaya ?²
ศาสตราจารย์จร ได้จัดกลุ่ม พ่อขุนศรีนาวนัมถ พ่อขุนผาเมือง พระยาคำแหงพระราม
และพระมหาเถรศรีศรีถวาราชาจุฬามณี เป็นกลุ่มบุคคลในสายราชวงศ์ศรีนาวนัมถซึ่งเป็น
ราชวงศ์ที่ปกครองสุโขทัยก่อนราชวงศ์พระร่วง การมีอำนาจของพ่อขุนศรีนาวนัมถนี้

¹ กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1..., หน้า 27

² Kachorn Sukbanich, "Was Nam Thom The First King of
Sukhodaya ?", JSS., 44 : 139-141.

มีเหตุสำคัญมาจากการแผ่ขยายอำนาจทางการทหารครั้งใหญ่ของพระเจ้าสามหลวงฟ้าแห่งอาณาจักรไทยเมมา ซึ่งมีเรื่องราวปรากฏอยู่ในพงศาวดารไทยใหญ่ รายชื่อบ้านเมืองที่ทรงยกกองทัพมาถึงคือ บ้านเมืองที่อยู่ในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาทั้งตอนล่างและตอนบน การแผ่อำนาจทางการทหารครั้งนี้ รั้งกันได้ดีกับเหตุผลที่ว่าทำไมพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงเรียกกองทัพกลับจากอันนัมและจัมปามาอย่างรีบด่วนในปี พ.ศ. 1759 ซึ่งขณะนั้น ทรงยึดจัมปาได้แล้ว และอยู่ในระหว่างการรุกรานอันนัม เป็นเหตุผลที่ดีที่เกี่ยวข้องที่จะทรงเรียกทัพกลับพระนครหลวง เพื่อป้องกันอาณาจักรกัมพูชาจากกองทัพของเจ้าสามหลวงฟ้า พ่อขุนนั้นดุมคงจะเป็นพระญาติที่เป็นนายทหารคนสำคัญของพระเจ้าสามหลวงฟ้า ซึ่งยังคงอยู่คุมกำลังในบริเวณแถบนี้ไว้เพื่อขึ้นกับเผ่าไทย ทางลานนาและลานช้างที่ยึดครองดินแดนทางเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ

อาณาจักรไทยเมมารุ่งเรืองอยู่ได้ไม่นานเพราะพี่ชายของพระองค์ คือ เจ้าเสือกานฟ้า มีจิตริษยา และทรนักรงในอำนาจของน้องชายไค้คิกจะวางยาพิษพระองค์ เจ้าหลวงฟ้ารู้ความจริงจากพระราชมารดาทั้ง ๆ ที่พระองค์สามารถปราบพี่ชายลงได้ แต่ก็ไม่คิดจะทำจึงตัดสินใจไปอยู่นานเจ้า เจ้าเสือกานฟ้าเองก็ไม่อาจปกครองอาณาจักรไว้ได้ โดยเฉพาะในดินแดนที่ห่างไกล เช่น ที่สุโขทัยและศรีสัชนาลัย พ่อขุนศรีนาวนำดุมจึงปกครองอาณาจักรด้วยพระองค์เอง

เนื่องจากรัชสมัยพ่อขุนศรีนาวนำดุมอยู่ร่วมสมัยกับ พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ศาสตราจารย์ซจร ไค้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสองอาณาจักรโดยอาศัยหลักฐานจากชื่อ ศรีนาวนำดุมและการที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงพระราชทานตำแหน่งมร เตงอัญศรี-อินทรบดินทราทิตย์ และพระนางสุขรเทวี¹ ให้เป็นพระมเหสีของพ่อขุนผาเมือง การเปลี่ยน

¹ จากผลการสัมมนาจารึกหลักที่ 2 ของกรมศิลปากร ณ หอสมุดแห่งชาติ ได้แก้ไขคำว่า นางดิขรเทวี เป็น นางสุขรเทวี

ชื่อจาก "หม่อม" ซึ่งเป็นคำไทยมาเป็น "ศรีนาวาหม่อม" นั้นบ่งถึงการได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากกัมพูชา และการที่พอลูนดาเมืองได้รับพระราชทานยศตำแหน่งและพระราชธิดา เช่นนี้เป็น การแสดงพันธไมตรีที่สองกษัตริย์มีต่อกัน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้น้อยและผู้ใหญ่

การคลี่คลายปัญหาของศาสตราจารย์ชจร นี้สรุปได้ว่า พอลูนศรีนาวาหม่อม ผู้ซึ่งจะเป็นกษัตริย์พระองค์แรกของสุโขทัยได้หรือไม่ นั้น มีจุดเริ่มจากการที่เจ้าฟ้าไทยเมามายึดดินแดนแถบนี้และตั้งพอลูนศรีนาวาหม่อม ซึ่งเป็นเจ้าชายไทยเมามาปกครองอยู่ สุโขทัยจึงมีร่องรอยความสัมพันธ์กับไทยอาหม ข้อเสนอที่ยังมีปัญหาคือต้องการคำตอบอีกมาก

ประการแรกที่เกี่ยว พ.ศ. 1759 ที่อ้างไว้เป็นระยะปลายรัชสมัยพระเจ้าจันทรมันที่ 7 นักประวัติศาสตร์กัมพูชาได้กำหนดปีสิ้นพระชนม์ของพระองค์ไว้ในราว พ.ศ. 1761 ระยะเวลา 2 ปี เพียงพอลอยู่หรือไม่กับการสร้างความสัมพันธ์ในระดับนี้ เกี่ยวรติยศและลึกลับ เพราะเป็นการยอมรับความสัมพันธ์อันผูกพัน ระหว่างอาณาจักร ซึ่งยังอยู่ในฐานะมหาอำนาจของภูมิภาคแถบนี้ และรัฐเล็ก ๆ ซึ่งผู้ปกครองมาจากถิ่นอื่น และเพิ่งเริ่มดำเนินการปกครอง

ประการที่สองการแผ่อำนาจทางการทหารของพวกไทยเมานี้ นอกจากการค้นคว้าของ Ney Elias ใน Introductory Sketch of the History of the Shans ที่ศาสตราจารย์ชจร ยึดเป็นเอกสารหลักในการอ้างอิงแล้ว คำานานพงศาวดารต่าง ๆ ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาไม่ได้กล่าวถึงผลกระทบจากสงครามครั้งนี้โดยทั้งที่การยกกองทัพขนาดใหญ่เช่นนั้น น่าจะมีกล่าวถึงไว้ม่าง

ประการที่สาม วิธีการที่เมื่อกองทัพใหญ่ยกกลับคืนไปแล้วยังตั้งนายทหารไม่ว่าจะเป็นพระญาติหรือไม่ก็ตามให้ควบคุมดูแลดินแดนเหล่านั้นอยู่ เป็นพฤติกรรมที่ไม่ปรากฏในสมัยนั้น คงยังต้องรอการค้นคว้าจากใ้พฤติกรรม เช่นเกี่ยวกับมาสนับสนุน

การพยายามหาคำอธิบายเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ก่อนรัชกาลพ่อขุนศรีอินทราทิตย์
ที่น่าสนใจอีกสมมุติฐานหนึ่ง คือ งานค้นคว้าเรื่อง "อีสานในสมัยลพบุรี" ของศรีศักร
วัลลิโภคม¹ ซึ่งไม่เห็นด้วยเลยว่าการมาตั้งกรุงสุโขทัยจากขอมสบากโขลญลำพง ตามที่
กล่าวในจารึกเป็นการขับไล่อ้อมจากกัมพูชา เพราะคำว่าขอมสบากโขลญลำพงนี้ ुकคูลม-
เครือไม่แสดงความสัมพันธ์กับขอมที่กัมพูชาเลยแม้แต่น้อย และจากการที่พ่อขุนผาเมืองเป็น
พระราชบุตรเขยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 น่าจะแสดงว่าไม่มีปัญหาระหว่างสองดินแดนนี้
ข้อขัดแย้งจึงกล่าวน่าจะเป็นเรื่องภายในของสุโขทัยเอง เป็นการแย้งชิงอำนาจความเป็น
ใหญ่ในบรรดาเมืองต่าง ๆ ในกลุ่มเมืองสุโขทัยนั่นเอง ประเด็นที่อยู่ในความสนใจของ
ศรีศักร วัลลิโภคม คือ เพราะเหตุใดพ่อขุนผาเมืองจึงไม่ขึ้นครองสุโขทัยเสียเอง ทั้ง ๆ
ที่พระองค์มีสิทธิ์อย่างชอบธรรม และได้เสนอคำตอบไว้สองแนวทางด้วยกัน ประการแรก
พ่อขุนผาเมืองกลางหาจะต้องมีอำนาจและความสำคัญพอสมควรที่จะทำให้พ่อขุนผาเมืองเกรง
พระทัย ประการที่สอง คือพ่อขุนผาเมืองไม่สนพระทัยในการมาปกครองเมืองสุโขทัย
เพราะเมืองรากที่ทรงปกครองอยู่นั้น ใหญ่โตดีกว่าเมืองสุโขทัยอยู่แล้ว คำตอบประการ
แรกนั้นผู้เขียนได้กล่าวไว้เพียงเล็กน้อยแต่ได้อธิบายในประการที่สองโดยอาศัยหลักฐาน
จากการค้นคว้าเกี่ยวกับชุมชนโบราณ เสนอว่าเมืองรากคือเมืองนครราชสีมาหรือที่เรียก
ว่าโคราช²

การแสวงหาคำตอบเพื่อคลี่คลายข้อสงสัยจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ในหน้าแรกของ
จารึกหลักที่ 2 เป็นเรื่องจำเป็นที่เกี่ยวข้องสำหรับผู้ศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองสุโขทัย

¹ศรีศักร วัลลิโภคม, "อีสานสมัยลพบุรี," เมืองโบราณ 3 (มกราคม -
มีนาคม, 2520) : 41 - 54.

²เรื่องเมืองรากคือ เมืองโคราชยังไม่เป็นที่ยอมรับ เพราะตามข้อเท็จจริงใน
จารึกแล้ว เมืองรากมีกล่าวถึงเป็นส่วนหนึ่งของสุโขทัยในรัชกาลพระมหาธรรมราชาธิ
ซึ่งอำนาจทางการเมืองของพระองค์อยู่ในเขตแคบ ๆ ระหว่างแควป่าสักและแม่น้ำปิง
เมืองรากควรจะอยู่ในอาณาบริเวณนี้

เพราะมีความขัดแย้งกันอยู่ถ้าจะมองว่าสุโขทัยเริ่มที่พ่อขุนศรีนาวนัมถ์ แต่เติบโตได้อย่างรวดเร็วในระยะเวลาอันสั้น การเข้าใจความเป็นมาในช่วงนี้น่าที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจระบบการเมืองของสุโขทัยมากขึ้น สมมุติฐานที่จะเสนอต่อไปนี้จะจึงเป็นความพยายามแสวงหาคำตอบอีกแนวทางหนึ่ง

1.2 สถาปัตยกรรมและการกระจายของกลุ่มเมือง

อาณาเขตของรัฐสุโขทัยมีการแผ่ขยายครั้งที่สำคัญ ๆ สองครั้งด้วยกัน คือในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง มีอาณาเขตกว้างขวางครอบคลุมปากตะวันตกของลุ่มน้ำเจ้าพระยาลงไปถึงนครศรีธรรมราชและคาบสมุทรลพบุรี ในรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไท แผ่ขยายอาณาเขตไปทางลุ่มน้ำป่าสัก แต่อาณาเขตที่มีอยู่นี้ไม่แน่นอนสุดแต่อำนาจทางการเมืองที่มีอยู่ในแต่ละสมัย การพิจารณาสถาปัตยกรรมและการกระจายของกลุ่มเมืองในที่นี้จึงพิจารณาเฉพาะเขตแดนที่เป็นของรัฐสุโขทัยอย่างแท้จริง และมีอยู่ในระยะเวลายาวนานพอจะสร้างสรรค์วัฒนธรรมสุโขทัยลงไปบริเวณเหล่านี้ได้ บริเวณดังกล่าวมีปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ กำแพงเพชร ตาก พิจิตร พิษณุโลก สุโขทัย อุตรดิตถ์ และเพชรบูรณ์ ลักษณะภูมิประเทศตอนกลางเป็นที่ราบลุ่ม สลับด้วยเขาและป่า หล่อเลี้ยงด้วยแม่น้ำสำคัญ 3 สาย คือ ลำน้ำปิง ยม และน่าน ทางทิศเหนือจรดบริเวณที่สูงและทิวเขาภาคเหนือในเขตจังหวัดแพร่ น่าน และลำปาง ทิศตะวันตกเป็นเทือกเขาใหญ่ คือเทือกเขาตะนาวศรี ซึ่งมีที่ราบลุ่มอยู่ข้างในหุบเขาในเขตอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ทิศตะวันออกเป็นเทือกเขาเพชรบูรณ์ ทางทิศใต้ของแคว้นสุโขทัยเป็นที่ลุ่มต่ำบริเวณต้นน้ำเจ้าพระยาที่ลำน้ำปิงและน่านมารวมกัน

จากหลักฐานการสำรวจทางคานโบราณคดี¹ เมืองต่าง ๆ ในรัฐสุโขทัยกระจายกันอยู่ 4 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

¹ศรีศักร วัลลิโภคม, "สถาปัตยกรรมและประชากรของอาณาจักรสุโขทัย," เอกสารโรเนียวการสัมมนาสังคโลกไท่อาวไทยกับการวิญญัยปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมสมัยสุโขทัย (20 เมษายน 2518)

1.2.1 กลุ่มเมืองสุโขทัย - ศรีสัชนาลัย เป็นกลุ่มเมืองในกลุ่มแม่น้ำยม มีอาณาบริเวณครอบคลุมทั้ง 2 ฝ่ายของลำน้ำตั้งแต่เขตอำเภอกงไกรลาศ อำเภอศรีรัต อำเภอเมือง อำเภอศรีสำโรง อำเภอสวรรคโลก อำเภอนั่งช้าง อำเภอศรีสัชนาลัย ไปจนถึงอำเภอลับแล และอำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นบริเวณที่มีความสำคัญมากที่สุด เพราะเป็นที่ตั้งของเมืองหลวง

1.2.2 กลุ่มเมืองสองแคว - สระหลวง เป็นกลุ่มเมืองในกลุ่มน้ำ่าน มีอาณาบริเวณตลอดที่ราบลุ่มสองฝั่งของลำน้ำ่าน ตั้งแต่อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลกขึ้นไปทางเหนือในเขตอำเภอวัดโบสถ์พรหมพิราม พิษณุ และตรอน ในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์ และทางใต้อำเภอเมืองพิษณุโลกลงไป ในเขตจังหวัดพิจิตร และอำเภอบางมูลนากจังหวัดนครสวรรค์

1.2.3 กลุ่มเมืองนครชุม - กำแพงเพชร อยู่ในลุ่มน้ำปิง มีอาณาบริเวณครอบคลุมทั้งสองฝั่งของแม่น้ำปิงในเขตจังหวัดกำแพงเพชร ตั้งแต่เขตตำบลวังเจ้าลงมาจนถึงอำเภอลองสูง บริเวณนี้มีชัยภูมิเป็นที่ตั้งของบ้านเมือง และมีพื้นที่ทำการเพาะปลูกได้ดีกว่าแห่งอื่น ๆ ในลุ่มน้ำเดียวกัน

1.2.4 กลุ่มเมืองพระบางเป็นกลุ่มเมืองที่อยู่ตอนใต้ของแคว้นสุโขทัย เมืองพระบางอันเป็นเมืองสำคัญตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง ตอนที่จะรวมกับแม่น้ำ่านเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาและเป็นแนวอาณาเขตของกลุ่มเมืองนี้

1.3 ศรีสัชนาลัย - สุโขทัย ขั้นตอนพัฒนาการแห่งรัฐ

สุโขทัยเป็นรัฐที่มีเมืองสุโขทัยเป็นเมืองหลวงและมีเมืองที่มีความสำคัญคู่เคียงกันอีกหนึ่งเมืองคือ เมืองศรีสัชนาลัย ความสำคัญนี้เห็นได้จากการกล่าวถึงในจารึก ซึ่งมักจะเรียกชื่อเมืองทั้งสองควบคู่กันไปเมื่อต้องการกล่าวถึงสุโขทัยในฐานะที่เป็นรัฐ เช่น ในจารึกหลักที่ 2 ว่า "... แล้วพ่อขุนผาเมืองเอาพลเมืองเมืองราก็เมือง ... ศรีสัชนาลัย สุโขทัย ขอมสบากโขดญล้าพงรุม...."¹ "...พระยาธรรมาธิราชผู้เป็นลูกพระยาเลอไท

¹ กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1..., หน้า 47 - 48.

เป็นหลานแก่พระยารามราช เมื่อได้เสวยราชย์ในเมืองศรีสัตนาดีสุโขทัย... "1

ในจารึกหลักที่ 4

"...เสด็จเสวยราชสมบัติในศรีสัตนาดีสุโขทัยได้ 22 ปี ลุมहाศักราช 1283
ศกณฺฑู สมเด็จพระพิตรศรีให้ราชบัณฑิตไปอาราธนามหาสามีสังฆราช..."2 เป็นต้น

จากการศึกษาสภาพของเมืองพบว่า เมืองศรีสัตนาดีเป็นเมืองที่มีการขยายตัวมาจากเมืองเซียง เพราะพบว่า ทางด้านตะวันตกของตัวเมืองมีแนวกำแพงดินยื่นต่อกับบริเวณเมืองเซียงทำให้เมืองทั้งสองอยู่ในเมืองเดียวกัน เมืองเซียงนี้มีเนื้อที่เล็กกว่าบริเวณเมืองศรีสัตนาดีมาก ทั้งนี้โดยมาจากบริเวณวัดพระบรมธาตุเมืองเซียง ซึ่งเป็นวัดที่สร้างขึ้นเป็นศูนย์กลางความเชื่อของเมืองตามคติความเชื่อแต่โบราณ มีบริเวณเล็กมากมีเนื้อที่อยู่โดยรอบพระธาตุเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เมื่อพิจารณาจากซากโบราณสถานบริเวณเมืองเซียงโดยเปรียบเทียบกับทางเมืองศรีสัตนาดีแล้ว อาจกล่าวได้ว่าโบราณสถานโดยเฉพาะกำแพงล้อมรอบพระปรางค์ ชุมและลาวสายปูนปั้นบนซุ้มเป็นศิลปะคล้ายกับแบบลพบุรี และอุทอง เป็นแบบศิลปะที่เก่ากว่าสุโขทัยมาก3 เมืองนี้ต้องมีอยู่แล้วในสมัยลพบุรี

๑ ในตำนานสิงหนาทกัณฐกร ได้กล่าวถึงเมืองเซียงไว้ในเหตุการณ์ครั้งพระเจ้าพรหมทรงขับไล่อคมกำลังมาจากเวียงศรีทอง ผ่านมาถึงแดนเซียง และทรงหยุดทัพที่

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

3 ศรีศักร วัลลิโภคม, รายงานความก้าวหน้าของโครงการวิจัยเรื่อง เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย, เสนอต่อสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บริเวณเมืองกำแพงเพชรจึงยกทัพกลับ เหตุการณ์ครั้งที่เกิดขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 1500¹

ระยะเดียวกันนี้ในจดหมายเหตุพงศาวดารสมัยราชวงศ์สูง (พ.ศ. 1503 - 1670) ในบทที่กล่าวถึงประเทศในแถบแหลมอินโดจีน ตอนหนึ่งกล่าวถึงประเทศตานเหมยหลิว หรือนครศรีธรรมราช ซึ่งมีชื่อตามศิลาจารึกสันสกฤตว่า ตามพริลิ่งค์ ในจดหมายเหตุแสดงที่ตั้งของตานเหมยหลิวไว้ว่า ทิศตะวันออกเฉียงเหนือถึงหลอหู่ (ละโว้) ระยะทาง 25 เฉิง ทิศเหนือถึงฉิงเหลียงระยะทาง 60 เฉิง แคว้นฉิงเหลียงที่กล่าวถึงนี้ น่าจะหมายถึงเซตียง²

ตามขนาดของเมืองซึ่งมีขนาดเล็กนี้ เมืองเซตียงน่าจะเป็นเมืองในระดับแรก ๆ ที่เกิดจากการรวมตัวของชุมชนหมู่บ้านหลายชุมชนขึ้นเป็นเมือง³ เหมือนดังที่กล่าวไว้ในพงศาวดารเห็นว่าบริเวณที่ตั้งเมืองศรีรัตนาลัยนี้มีหมู่บ้านเล็ก ๆ จำนวน 10 บ้าน

---

¹มานิต วัลลิโกภม, ทำนายนสิงหนวัติคุณมารชบับสอบค้น (พระนคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2516), หน้า 52 ศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร ได้กรุณาให้ความเห็นว่าศักราชนี้มีเวลาเกินไปจากที่ผู้เขียนเดิมแต่งไว้ 560 ปี เพราะในฉบับหอพระสมุด ได้ตัดรายละเอียดบางตอนซึ่งมีข้อความที่จะทำให้ได้ศักราชที่แท้จริงตามความมุ่งหมายของผู้เขียน . . . ศักราชนี้ควรเป็นประมาณ พ.ศ. 900

²จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำ สยาม ไทย ลาว และชอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2519), หน้า 104 - 105.

³ธิดา สาระยา, รายงานผลการวิจัยโครงสร้างของชนชั้นในสังคมไทยสมัยสุโขทัยและต้นอยุธยา (พ.ศ. 1800 - 2102) (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยรัชกาลที่ ๙-สมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 42 - 45.

เจ้าฤาษีสัจชนาดัยและเจ้าฤาษีสัทธิมงคลได้ขอให้ลูกหลานจำนวน 10 บ้านช่วยกันสร้างเมืองขึ้น¹ การที่เมืองเซสียง ขยายออกเป็นเมืองศรีสัจชนาดัยนี้ อาจจะเป็นภัยเหตุ 2 ประการ คือ

1. แม่น้ำยมเปลี่ยนทางเดิน ที่ตั้งของเมืองเซสียงอยู่บนบริเวณโค้งแหลมที่ลำน้ำยมทอดค่านอยู่ จึงมีแม่น้ำยมเป็นคูเมืองทั้ง 3 ด้าน ซึ่งในระดับเมืองที่ยังต้องอาศัยสภาพธรรมชาติเป็นเครื่องมือป้องกัน นับว่าเมืองเซสียงอยู่ในชัยภูมิที่เหมาะสม ในเวลาต่อมาลำน้ำยมเปลี่ยนทางเดินยังมีร่องรอยทางน้ำเก่าเหลือให้เห็นอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของเมือง ตัวเมืองจึงถูกน้ำเซาะพังลงจำเป็นต้องขยายเมืองออกไปทางด้านหลัง²
2. จำนวนคนในชุมชนเซสียงเพิ่มจำนวนมากขึ้น เมืองเดิมอยู่ในสภาพไม่เหมาะสมจึงต้องขยายเมืองเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพทั้ง เช่นเมืองอื่น ๆ ในบริเวณสุโขทัยนี้มีร่องรอยทรากเมืองโบราณให้เห็นร่วมกับเมืองที่ขยายออก เช่น เมืองกำแพงเพชรเป็นส่วนขยายของเมืองนครชุมและเมืองไตรศริงส์ ดังนี้เป็นต้น³

¹กรมศิลปากร, พงศาวดารเหนือ (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2501), หน้า 2 (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพมหาเสวกเอก เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์-รัตนราชโกษาธิบดี (ม.ร.ว. มูล การากร) ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส 10 สิงหาคม 2501)

ศรีศักร วัลลิโภคม, รายงานความก้าวหน้าของโครงการวิจัย..., หน้า 9.

³ดูรายละเอียดในสุภาภรณ์ ทันตลาภิรักษ์ บรรณาธิการ, สัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกำแพงเพชร-สุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมประวัติศาสตร์, 2523), หน้า 1-20.

เมืองเซียงหยายไปสู่เมืองศรีสัตนาลัยเมื่อใดนั้น ไม่ทราบระยะเวลาแน่นอน จากร่องรอยโบราณสถานนั้นน่าจะอยู่ในช่วงระยะเวลาไม่เกินไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 17 และสร้างก่อนเมืองสุโขทัย ความสำคัญของเมืองศรีสัตนาลัยในแง่การเมืองเห็นได้ชัดเจน ในจารึกหลักที่สองก่อนที่พ่อขุนบางกลางหาวจะยกทัพมารบกับขอมสบากโขลงญลพาง ที่เมืองสุโขทัยนั้น พระองค์ของเมืองศรีสัตนาลัยให้ได้เสียก่อน

"...พลพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองรเวก พาพ่อขุนผาเมืองผากจกันและกัน พ่อขุนบางกลางหาวได้เมืองศรีสัตนาลัย..."¹

ในแง่ความเชื่อและศาสนา ความสำคัญของศรีสัตนาลัยได้แสดงให้เห็นในจารึกหลักที่ 2 เมื่อพ่อขุนศรีนาวเนิมถมสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุพระธาตุ ได้กระทำทั้งในศรีสัตนาลัย และสุโขทัย

"... ที่นั่นก่อพระทันตธาตุสุคนธเจดีย์มีสาม...นั้น... ในนครสระหลวงสองแคว ปู่ชื่อพระยาศรีนาวเนิมถม... เป็นพ่อ...เสวยราช ในนครสองอัน อันหนึ่งชื่อ นครสุโขทัย อันหนึ่งชื่อนครศรีสัตนาลัย..."²

และในจารึกหลักที่ 1 กล่าวถึงเรื่องราวที่พ่อขุนรามคำแหงทรงขุดพระธาตุกลางเมืองศรีสัตนาลัย และบรรจุพระธาตุลงในเจดีย์ที่ทรงสร้างขึ้นใหม่

"...1207 ศกปีกุน ให้ขุดเอาพระธาตุออกทั้งหลายเห็น กระทำบูชาว่าเราแก่พระธาตุได้เดือนหกวันจึงเอาฝังในกลางเมืองศรีสัตนาลัย ก่อพระเจดีย์เหนือหกเข้า จึงแล้ว ตั้งเวียงดาล้อมพระธาตุสามเข้าจึงแล้ว..."³

¹ กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1..., หน้า 27

² เรื่องเดียวกัน

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

ศรีสัตนาดีจึงเป็นเมืองในอีกระกับหนึ่งซึ่งแสดงการเติบโตของแคว้นแคว้น จนต้องขยายเมืองขึ้นใหม่ที่ใหญ่กว่าเมืองเดิม นาคีคว่า พ่อขุนศรีนาวนำถุมนั้นในระยะแรกน่าจะครองเพียงศรีสัตนาดีก่อน แล้วจึงสร้างเมืองสุโขทัยขึ้นภายหลัง ข้อสันนิษฐานนี้ได้จากการสังเกตเห็นร่องรอยบางประการในความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยและอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับลักษณะของเมืองสุโขทัยและความเป็นมาทางการเมืองของรัฐ

ความสัมพันธ์ทางการ เมืองระหว่างอาณาจักรกัมพูชาและรัฐสุโขทัย

นักประวัติศาสตร์กัมพูชา เชื่อกันว่าดินแดนในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างอันเป็นที่ตั้งของละโว้ หรือลพบุรี และสุพรรณภูมินั้น ต่างตกอยู่ภายใต้อำนาจทางการเมืองของกัมพูชา อำนาจที่มีอยู่นี้ไม่แน่นอน และได้เสื่อมลงโดยสิ้นเชิงภายหลังรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

การมีอำนาจและการเสื่อมอำนาจทางการเมืองของกัมพูชานี้ มีผลมาจากชัยชนะทางการสงครามตั้งแต่รัชกาลของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ก่อนหน้านั้นตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (พ.ศ. 1545 - 1593) ก็มีหลักฐานยืนยันได้ว่าทรงมีอำนาจทางการเมืองเหนือละโว้ และขยายไปจนจดดินแดนพุกาม เมื่อมาถึงสมัยรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 (พ.ศ. 1656 - 1690) ทรงเป็นกษัตริย์ที่แผ่แสนยานุภาพออกไปได้มากที่สุด ในประวัติศาสตร์เขมร ทรงยึดอำนาจและกำจัดราชวงศ์พระเจ้าพรหมวรมันที่ 3 และปราบดาภิเษกพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์ ทรงขยายอำนาจไปทั้งทางตะวันออกและทางตะวันตก กองทัพของพระองค์ได้รุกรานเข้าไปในดินแดนที่ไม่เคยไปถึงมาก่อนในประวัติศาสตร์กัมพูชา แคนาแปลกใจว่าจาร์กต่าง ๆ ของพระองค์ไม่ได้กล่าวถึงการศึกเหล่านี้เลย ไม่ว่าจะเป็นการศึกกับจัมปาอันนัม มอญ หรือพวกไทยในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แต่กลับไปกล่าวถึงในพงศาวดารราชวงศ์ของว่ากัมพูชาขยายไปจนจดเขตแดนทางใต้ของอาณาจักรจามปา ทิศใต้จดทะเล ทิศตะวันออกจดเขตแดนอาณาจักรพุกามและรัฐกราฮี ริมฝั่งทะเลตะวันออกของแหลมมลายู ประจักษ์พยานแห่งความเรืองอำนาจของพระองค์ คือ การสร้างเทวสถาน "นครวัด" ทั้งไว้เป็น

หลักฐาน¹

ความจริงแล้วเราอาจพิจารณาการปราบดาภิเษกของพระเจ้าสุริยวงษ์ที่ 2 ในแง่ของการสืบทอดอำนาจและทรัพย์สินมาจากราชวงศ์สุริยวงษ์ที่ 1 ซึ่งทรงมีชัยชนะเหนือโดยเด็ดขาด หมายถึงการได้ครอบครองดินแดนซึ่งเชื่อกันว่าเป็นภูมิลำเนาเดิมของสุริยวงษ์ที่ 1 อันได้แก่ ตามพรลิงค์ ละโว้ และบริเวณตะวันออกของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง

เมื่อถึงรัชสมัยพระเจ้าชัยวงษ์ที่ 7 (พ.ศ. 1724 - 1761) ก็พบซากใต้เรื่องอำนาจขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง และแผ่อำนาจเข้าครอบคลุมดินแดนในลุ่มน้ำเจ้าพระยาทั้งสองฟากหลักฐานเรื่องนี้ที่ร่องรอยในศิลาจารึก 2 หลักด้วยกัน คือ จากศิลาจารึกซึ่งพบ ณ เทวสถานพินานอากาศในพระนครหลวง มีข้อความกล่าวถึงเจ้าชายพระองค์หนึ่งของพระเจ้าชัยวงษ์ที่ 7 มีสร้อยพระนามว่า "ละโว้ทยศ" อันหมายถึงผู้ยิ่งใหญ่แห่งละโว้ สันนิษฐานว่าพระเจ้าชัยวงษ์ที่ 7 ทรงส่งราชโอรสมาปกครองที่ละโว้² หลักฐานอีกชิ้นหนึ่ง คือ ศิลาจารึกปราสาทพระขรรค์ เนื้อความในจารึกเป็นเรื่องเยินยอพระเกียรติและแสดงพระราชกรณียกิจในทางทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาของพระเจ้าชัยวงษ์ที่ 7 มีข้อความกล่าวถึง ดินแดนในประเทศไทย คือ เรื่องที่พระเจ้าชัยวงษ์ที่ 7 ทรงสร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์ที่เรียกว่า พระชัยพุทธมหานาค ส่งไปให้หัวเมืองขึ้น 23 หัวเมืองสักการะบูชา ในบรรดาเมืองเหล่านี้มีชื่อเมืองในดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยาคือ ละโว้ที่ยุบ

¹ D.G.E. Hall, A History of Southeastasia, 3d ed.

(London : Macmillan, 1968), pp. 145 - 147.

² ขจร สุขพานิช, "ความเป็นมาของตัวอักษรไทย," หนังสือรวมการบรรยายเรื่องตัวอักษรไทย (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณแม่ปุก ประหยัดทรัพย์) (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512), หน้า 132.

(ละโว้) สุวรรณปุระ (สุพรรณบุรี) รัชราชนบุรี (ราชบุรี) และศรีชัยวัชรบุรี (เพชรบุรี) เป็นต้น¹

ท่ามกลางความรุ่งเรืองเหล่านี้ ภายในอาณาจักรกัมพูชา ความทรุดโทรมแทรกซึมอยู่ทั่วไป ทั้งนี้เนื่องจากระยะเวลาตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 จนถึงรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นระยะเวลาอันยาวนานที่อาณาจักรตกอยู่ในภาวะสงครามอันยืดเยื้อกับจามปา และการก่อสร้างปราสาทหินอันมโหฬารที่มาจากแล้วองค์เล่า ทั้งหมดนี้บั่นทอนพลังอาณาจักร ทั้งทางด้านการ เศรษฐกิจ และความมั่นคงจนมีผลให้อำนาจทางการเมืองของขอมสลายลง และไม่อาจรักษาสถานะความเป็นผู้นำไว้ได้

อำนาจทางการเมืองของกัมพูชาที่มีเหนือดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างควรเป็นสิ่งที่ยอมรับได้แล้ว แต่ในส่วนของสุโขทัยตามที่เชคเคส เสนอไว้ว่า อำนาจทางการเมืองของกัมพูชาแผ่ไปถึงจนสามารถส่งขอมสบากโขลยล่ำพงไปกำกับราชการนั้น ยังเป็นข้อที่น่าสงสัย

หลักฐานที่น่าจะนำมาพิจารณาคือ ภาพสลักนูนต่ำ ซึ่งพบที่ระเบียงชั้นนอกคันทวยใต้ซีกตะวันตกของนครวัด เป็นภาพกระบวนทัพของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 มีอยู่ภาพหนึ่งเป็นภาพสลักกองทัพกองหนึ่ง มีนายกองยืนถือธนูบนหลังช้าง ใต้ภาพมีอักษรจารึกว่า

เนะ สุยา กุก
นี เสียม กุก แปลว่า

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4 (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2513), หน้า 208.

จิตร ภูมิศักดิ์ ได้แสดงการวิเคราะห์โดยพิศการและสรุปว่า คำว่า เสียม เป็นคำที่ใช้เรียกชนชาติ "ไท" โดยทั่วไปไม่จำกัดขอบเขตทางการเมืองและสังคม และ เสียม หรือสยาม ในภาพสลักนี้เป็นชายไทยแถบลุ่มแม่น้ำกก หรือชายไทยแห่งอาณาจักร เงินยางเชียงแสน ซึ่งกำลังเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในช่วงระยะเวลานั้น¹ จิตร ได้ให้ อรรถาธิบาย โดยเปรียบเทียบภาพสลัก พลละโว้วที่มีความแตกต่างกันอยู่มาก นอกจาก คำบรรยายซึ่งของละโว้วในฐานะที่เป็นดินแดนที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางการเมือง คำบรรยายใต้ภาพเรียกพลละโว้วเฉย ๆ และภาพชาวละโว้วก็แต่งกายเป็นไพร่พลทหารธรรมดา ส่วนภาพสลักชาวสยามที่ลำนํ้ากกนี้ ผู้สลักใส่ชื่อชนชาติลงไปโดยตรงว่าเป็นคนสยาม ซึ่งมีบ้านเมืองอยู่ที่ลำนํ้ากกแล้วนั้น ลักษณะกระบวนทัพ รายละเอียดเครื่องแต่งกาย ทำให้น่าเชื่อได้ว่ากองทัพชาวเสียมแห่งลุ่มนํ้ากกเป็นกองทัพที่ขุนเจือง ผู้นำชาวเสียมแห่งอาณาจักร เงินยางเชียงแสน ส่งมาช่วยงานศึกของพระเจ้าสุริยวงษ์ที่ 2 ในฐานะที่เป็นไมตรีกัน²

แม้ว่าเราอาจจะไม่เห็นด้วยกับข้อสรุปทั้งหมดของจิตร ภูมิศักดิ์ ประเด็นที่เรา น่าจะยอมรับได้ก็คือ ความแตกต่างระหว่างภาพสลักของชาวสยามลำนํ้ากก และชาวละโว้ว ในด้านลักษณะกระบวนทัพและการแต่งกายก็ดี ในด้านคำบรรยายภาพก็ดี น่าจะแสดงถึงความแตกต่างฐานะทางการเมืองของชนทั้งสองกลุ่มในแง่ความสัมพันธ์ที่มีต่ออาณาจักร กัมพูชา โดยที่ชาวสยามลำนํ้ากกว่าจะมีฐานะสูงกว่าชาวละโว้ว ซึ่งเป็นดินแดนที่อยู่ภายใต้ อำนาจทางการเมืองของอาณาจักรกัมพูชา ในตำนานต่าง ๆ ของภาคเหนือได้กล่าวถึง การสถาปนารัฐไทยทางเหนือตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 13 นอกจากการสถาปนารัฐแล้ว ยังมีการขยายตัวของกลุ่มไทยทางภาคเหนืออย่างค่อยเป็นค่อยไปคือ การขยายตัวโดย

¹จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอมและลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2519), หน้า 70.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

อาศัยพฤติกรรม "การตั้งบ้านแปลงเมือง"¹ และการอพยพหลบภัยสงคราม เช่น กรณีพระเจ้าไชยสิริ เชียงแสน ซึ่งอพยพหนีทัพพม่าและไทยใหญ่ลงมาตั้งแต่ พ.ศ. 1546 มาแะพักที่เมืองเพนทกรในกำแพงเพชร แล้วจึงเคลื่อนย้ายลงมายังลุ่มน้ำเจ้าพระยา จากสภาพภูมิศาสตร์ของสุโขทัยที่เสนอไว้ข้างต้นจะเห็นว่าอยู่ระหว่างกลางภาคเหนือ และบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง หลักฐานจากตำนานต่าง ๆ ได้แสดงให้เห็นว่าเป็นทางผ่านของกลุ่มคนทางเหนือในพุทธศตวรรษที่ 13 นี้ การขยายที่ตั้งบ้านแปลงเมืองของกลุ่มคนทางเหนือได้ลงมาปกครองแพร่ น่าน แล้ว

"... ฝ่ายลาวกอยู่ไปอยูบ้านถ้านั้น พระยาคนพอกก็ให้ย้ายไปกินแคว้นกวาง คือว่า เมืองน่านเสียนั้นแล"

แคว้นกวางนี้ มานิต วัลดีโลกม เสนอไว้ว่าคือ เขตของกวางในจังหวัดน่าน² ซึ่งอยู่ห่างจากเขตจังหวัดอุตรดิตถ์เพียงสิบกว่ากิโลเมตร จากอุตรดิตถ์ถึงเขลียงหรือศรีสัชนาลัย จึงน่าจะเป็นไปได้ที่ในระยะต่อมามีผู้คนหรือผู้นำ ลงมาตั้งถิ่นฐานยังเมืองทุ่งยั้ง (อุตรดิตถ์) และเขลียง ศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช จึงนับรวมสุโขทัยเข้าเป็น "รัฐหัวหาด" (Beach-Head States) กระบวนการสถาปนารัฐไทยในระยะเริ่มแรก ในภาคเหนือก่อนจะแทรกซึมครอบคลุมลุ่มน้ำเจ้าพระยาทั้งหมด³

¹ ทรายละเอียดในธิดา สารยา, เรื่องเดิม, หน้า 13 - 32

² มานิต วัลดีโลกม, สุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์การเวก, 2521), หน้า 116-117 ศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร ได้กรุณาให้คำอธิบายว่าในต้นฉบับหอสมุดนั้นใช้คำว่าแคว้นการ ซึ่งก็หมายถึงเมืองน่านอยู่แล้ว

³ Kachorn Sukhbanij, "The Thai Beach-Head States in the 11th - 12th Centuries," อนุสรณ์ศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2521), หน้า 76-124.

จากพุทธศตวรรษที่ 13 มาถึงพุทธศตวรรษที่ 16 ช่วงเวลานี้ว่าจะเพียงพอแก่การที่หมู่บ้าน 10 บ้านจะรับความรู้จากผู้ที่ตำนานเรียก ฤาษีแปลงบ้านให้เป็นเมือง และเคียบโตจากเขลียงมาเป็นศรีสัตนาลัย

ในพุทธศตวรรษที่ 16 นี้เช่นกัน ในจารึกปราสาทพระขรรค์ปรากฏข้อความหนึ่งว่า

"สำหรับเมืองที่พระองค์ทรงช่วยเหลือให้ก่อตั้งขึ้นได้ พระองค์จะพระราชทานพระธิดาให้เป็นมเหสี"¹

เนื้อความนี้พ้องกับข้อความหนึ่งในจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 ที่ว่า

พอลุนดาเมืองจึงอภิเษกพอลุนนางกลางหวาเจ้าเมืองสุโขทัย ให้ทั้งชื่อตนแก่พระสหายเรียกชื่อศรีอินทรบดินทรราชิตย นามเคิม กมรเตงอัญญาเมือง เมื่อกอนผีฟ้าเจ้าเมืองศรีโสธรปุระ ให้อุปถัมภ์ชื่อนางสุขรมหาเทวีกับขันไชยศรี โหนาม เกียรแกพอลุนดาเมือง เขียมพอลุนนางกลางหวาโคชื่อศรีอินทรบดินทรราชิตย เพื่อพอลุนดาเมืองเอาชื่อตนให้แก่พระสหาย...²

เนื้อความในจารึกทั้งสองที่นี้แสดงว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พระราชทานพระธิดาให้แก่พอลุนดาเมืองเพราะทรงช่วยเหลือให้ก่อตั้งบ้านเมือง มีความน่าจะเป็นหลายประการที่เชื่อว่า การสร้างเมืองสุโขทัยขึ้นเป็นศูนย์กลางทางการ เมืองนั้นได้รับความอนุเคราะห์จากพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทั้งนี้โดยพิจารณาจากสภาพที่ตั้ง และผังของเมือง

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4 (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2513), หน้า 207.

²กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1..., หน้า 28.

เมืองสุโขทัยเป็นเช่นเดียวกับเมืองศรีสัชชนาลัย คือ ตั้งอยู่ในบริเวณที่มีชุมชนอยู่ก่อนแล้ว คือชุมชนในกลุ่มโบราณสถานวัดพระพายหลวง และศาลตาผาแดง ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของตัวเมือง ตัวเมืองสุโขทัยไม่ได้เชื่อมเป็นส่วนเดียวกับชุมชนที่มีอยู่กำแพงเมืองสุโขทัยชนกันไว้เฉย ๆ กับคันดินของชุมชนเดิม ดังเมืองสุโขทัยเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก้านทิศเหนือและทิศใต้เป็นคานสั้นประมาณ 1600 เมตร ก้านทิศตะวันตกเป็นคานยาวประมาณ 2000 เมตร กำแพงเมืองเป็นกำแพงดิน 3 ชั้น มีคูน้ำคันไ้ว คูน้ำกว้างตั้งแต่ 10 - 13 เมตร ลักษณะผังเมืองสุโขทัยนี้ ผิดจากผังเมืองส่วนมากตามที่ราชลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา¹ ตัวเมืองสุโขทัยตั้งอยู่บนที่ลาดเชิงเทือกเขาหลวง ซึ่งลาดไปยังลำน้ำยก ตัวเมืองสุโขทัยจึงตั้งอยู่บนที่ลาดชันกว่าปกติของพื้นที่ทั่ว ๆ ไป สภาพสำรวจเพื่อทำแผนแม่บทของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์รามคำแหง ได้มีการเจาะชั้นดินเพื่อหาแหล่งน้ำพบว่า สภาพดินในบริเวณเมืองเก่า ในระยะลึกไม่เกิน 5 เมตร จากผิวดินส่วนใหญ่เป็นดินเหนียวปนร่วนมีชั้นทรายละเอียดหรือกรวดคั้นบาง ๆ เมื่อเจาะลึกลงไปถึงระดับ 250 เมตร พบว่า เป็นดินเหนียวสีนวล มีทรายหรือกรวดเป็นเลนขั้วบางคลิด แสดงว่าเมืองสุโขทัยไม่มีแหล่งน้ำใต้ดิน เพราะน้ำจะซึมผ่านดินเหนียวและกรวดทรายลงไปได้ยาก การจัดหา น้ำกินน้ำใช้ และน้ำเพื่อการเกษตรในบริเวณสุโขทัยต้องไ้มาจากน้ำผิวดินเท่านั้น²

¹ ศรีศักร วัลลิโภคม, "สภาพภูมิประเทศและประชากรของอาณาจักรสุโขทัย," วิจารณ์ปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมสมัยสุโขทัย (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์, 2519), หน้า 85 - 87.

² กรมศิลปากร, "ปัญหาทางวิศวกรรมของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติสุโขทัย," เอกสารโรเนียว, รายงานวิชาการแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติสุโขทัย, หน้า 1 - 4.

เพื่อต่อสู้กับสภาพของธรรมชาติที่ไม่เอื้อต่อการกักเก็บน้ำ การวางผังเมือง จึงต้องมีการวางระบบการนำน้ำมาใช้ ซึ่งสุโขทัยได้ใช้ระบบที่ใกล้เคียงกันมากกับระบบ บารายที่นิยมกระทำในกัมพูชา² โดยอาศัยความลาดชันของพื้นที่เป็นแรงส่งน้ำไปตาม เขื่อนดินที่ยกสูงเป็นคันและคลองส่งน้ำ การที่น้ำถูกควบคุมไปตามทางลาดนี้ ความชุ่มชื้น จะซึมแฉไปทั่วบริเวณผิวพื้นดิน จะรักษาความชุ่มชื้นของพื้นดินให้มีอยู่เสมอ บารายหรือ เขื่อนดินส่งน้ำได้วางผังให้ประสานกันทั้งตัวเมืองและพื้นที่รอบนอก เพื่อชะลอน้ำที่ไหล มาจากเทือกเขาหลวงคานหลังตัวเมือง ให้เอ่อท่วมมาตามคันดิน ลงกระพัง (สระ) ค้าง ๆ ในบริเวณเมืองและเปิดสู่ท้องนาโดยรอบตัวเมือง ปริมาณน้ำจึงเพียงพอแก่การบริโภค ในตัวเมืองและในการเกษตร

เทคนิคและวิธีเช่นนี้ไม่น่าจะเป็นเทคนิคที่พัฒนาได้ในท้องถิ่น เพราะเมือง ค้าง ๆ ในรัฐสุโขทัยนั้นมีสุโขทัยเพียงเมืองเดียวที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ลาดชันและมีปัญหาเรื่อง น้ำกินน้ำใช้ ข้อมูลดังกล่าวเหล่านี้คือความน่าจะเป็นว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงมีส่วน ในการพระราชทานทรัพย์สิน ช่างฝีมือ เพื่อช่วยเหลือให้การสร้างเมืองนี้บรรลุผลสำเร็จ

ทำไมพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 จึงต้องอนุเคราะห์ให้เกิด "นครสุโขทัย"

ดังที่ได้กล่าวมาให้เห็นในตอนต้นแล้วว่า ศรีสัตยนาถยคือ ส่วนขยายของแคว้นเขลียง กลุ่มคนที่มาตั้งถิ่นฐานที่นี่คือชาวเสียมที่ขยายตัวลงมาจากทางเหนือ พันชไมตรีที่ชาวเสียม กลุ่มนี้เคยมีต่อกัมพูชาในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 น่าจะมีสืบต่อมาในสมัยพระเจ้าชัยวรมัน ที่ 7 ควบ ความจำเป็นทางการเมืองของกัมพูชาเอง ทั้งนี้เพราะอำนาจทางการเมือง ที่กัมพูชามีเหนือดินแดนบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานั้น ไม่ได้รับการยอมรับอย่างสนิทใจจาก ดินแดนเหล่านี้ ต่างพยายามดิ้นรนจะเป็นอิสระจากกัมพูชา โวลเตอร์ส ได้สรุปถึงผลการ

²ธิดา สาระยา, รายงานการวิจัยโครงสร้างของชนชั้นในสังคมไทย....,

किनरของกินแคนแถบนี้ที่แสดงออกโดยการส่งทูตไปจีนของละโว้ และเซนลีฟูว่า ละโว้ส่งทูตไปจีนในปี ค.ศ. 1115 (พ.ศ. 1658), 1155 (พ.ศ. 1698) และเซนลีฟูในปี ค.ศ. 1180 (พ.ศ. 1623) และช่วง ค.ศ. 1200 - 1205 (พ.ศ. 1743 - 1748)¹ กินแคนแถบนี้เป็นบริเวณยุทธศาสตร์ที่สำคัญของกัมพูชา เพราะอยู่ในบริเวณที่ราบที่จะเข้าถึงพระนครหลวงได้อย่างง่ายดาย ลพบุรีจึงอยู่ในฐานะเมืองหน้าด่าน ความสำคัญอันนี้พิสูจน์ได้ในหลังจากพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 สิ้นพระชนม์แล้ว บันทึกของจตุตถกวน พระภิกษุจีนซึ่งเดินทางเข้าไปยังกัมพูชา ได้เล่าถึงการยึดอำนาจของพระเจ้าอินทรวรมันที่ 3 จากพระเจ้าชัยวรมันที่ 8 ว่ามีสาเหตุมาจากการที่ชาวสยามบุกเข้าตีพระนครหลวง แผดลาญบ้านเรือนได้เป็นจำนวนมาก ชากจากการลุกไหม้ยังทิ้งร่องรอยให้เห็นอยู่² ในสมัยหลังต่อมา เมื่ออยุธยาใช้อำนาจทางการเมืองขึ้น พระนครหลวงก็ถูกอยุธยาตีได้อย่างง่ายดาย จนต้องย้ายเมืองหลวงเพื่อหลบภัยสงครามไปอยู่พนมเปญ ซึ่งอยู่ลึกเข้าไปอีกมาก

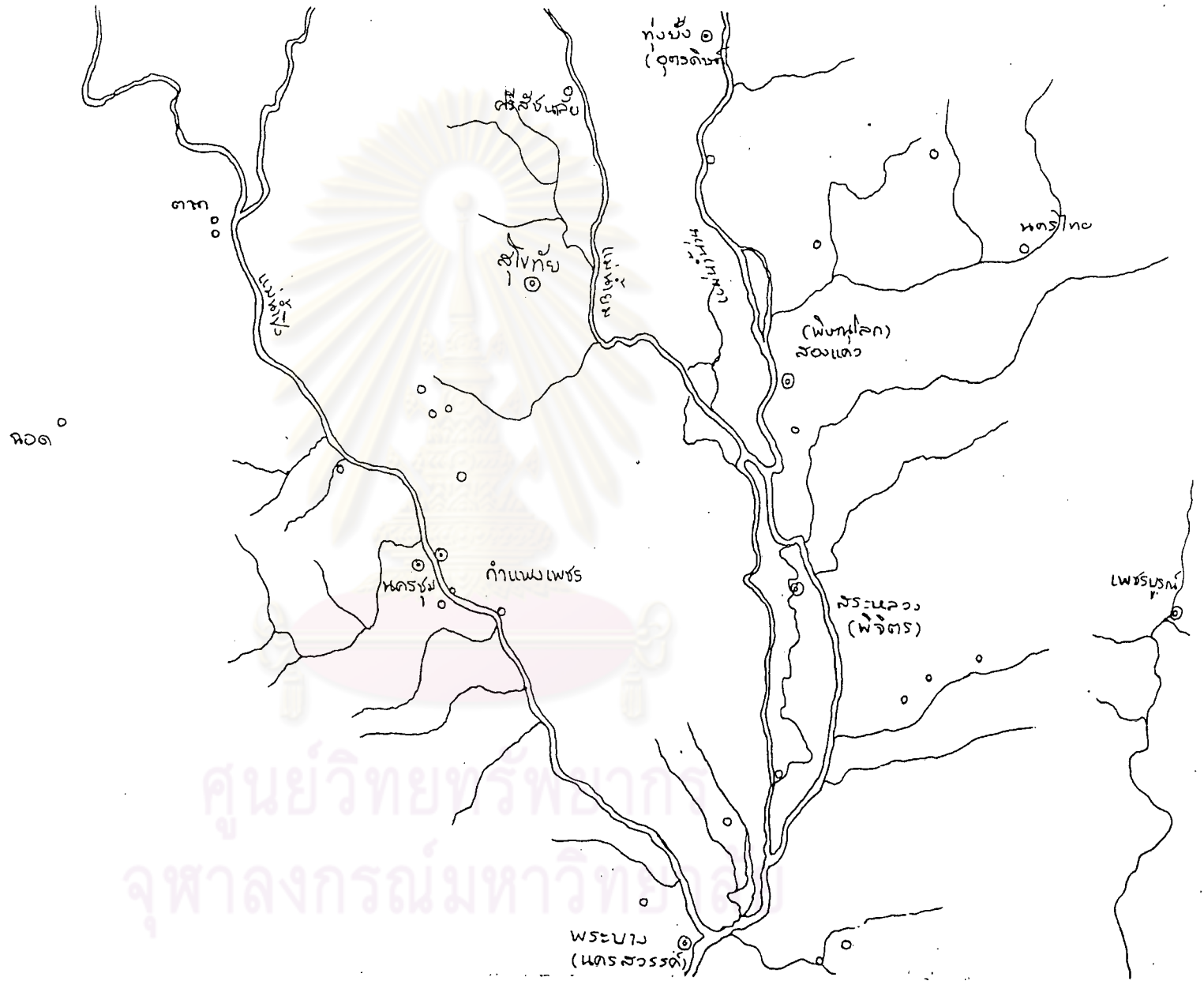
ความสำคัญของลพบุรีในฐานะเมืองหน้าด่านนี้ พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงเห็นเช่นกัน จะเห็นได้จากหลักฐานในจารึกพิฆานอากาศ เกี่ยวกับ "ละโว้เทศ" ซึ่งสันนิษฐานว่าทรงส่งโอรสมาครองลพบุรี

อาจสรุปได้ว่าหลังจากทรงยึดอำนาจทางการเมืองและรวบรวมอาณาจักรได้เป็นปึกแผ่นแล้ว พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงมุ่งการขยายอำนาจขึ้นไปทางเหนือ ด้วยการทำสงครามกับอาณาจักรจามปา การสงครามซับซ้อนอย่างยากเย็น ในขณะที่ต้องพะวงศึกสงครามทางเหนือและยังต้องควบคุมกินแคนในลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างอยู่นี้ มีทาง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹O.S. Wolters, Chen-Li-Fu A State on the Gulf of Siam on the Beginning of C 13th, JSS. XLV III (November 1960): 1-36.

²เฉลิม ยงบุญเกิด ผู้แปล, บันทึกว่าด้วยชนมกรรมเนียบประเพณีของเจนละ (พระนคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2510), หน้า 34.

ศูนย์วิทยุฯ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เลือกมากหรือ เมื่อเข้าไทยทางตอนเหนือไค้ขยายขอบเขตลงมาจนถึงลุ่มน้ำเจ้าพระยา
ตอนบน ในฐานะผู้นำทางการเมืองของภูมิภาคแถบนี้ บทบาททางการเมืองในรูปการ
คุกคามยังเป็นสิ่งกระทำมิได้ จำเป็นใจหรือไม่ที่จะต้องเลือกสร้างสัมพันธไมตรีด้วยการ
อนุเคราะห์ในฐานะผู้เป็นใหญ่เพื่อผูกพันบ้านเมืองที่เริ่มเติบโตให้สัมพันธ์ใกล้ชิดในลักษณะ
พึ่งพิง พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 จึงทรงกระทำในสิ่งที่จาริกไว้ที่ปราสาทพระขรรค์ คือ
ทรงมอบพระราชธิดาชื่อพระนางสุซรเทวี พระขรรค์ชัยศรีรวมทั้งการเฉลิมพระนาม
ยกฐานะพ่อขุนผาเมืองเป็นกษัตริย์แห่งอัญญาอินทราทิตย ทั้งหมดนี้คือ การยอมรับ
พ่อขุนผาเมืองในฐานะกษัตริย์อีกองค์หนึ่ง ข้อสันนิษฐานของมารจุมคาร์ เกี่ยวกับพฤติกรรม
นี้ว่าพ่อขุนผาเมืองมีฐานะเป็นรัชทายาท (Crown Prince) ของอาณาจักรกัมพูชา
ออกจะเป็นการสันนิษฐานที่เกินเลยไป น่าจะเป็นการถึงผลเลิศของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7
ว่าเป็นการประกันความสัมพันธ์ที่กัมพูชามีต่อสุโขทัย เมื่อพ่อขุนผาเมืองขึ้นครองราชย์ต่อจาก
พ่อขุนศรีนาวันถม

ส่วนของสุโขทัยนั้นการสร้างเมืองสุโขทัยได้แสดงพัฒนาการครั้งสำคัญอีกก้าว
หนึ่งของรัฐ กล่าวคือ แต่เดิมเมืองยังเป็นแคว้นเขลียงอยู่นั้น เมืองเขลียงเป็นศูนย์กลาง
อำนาจจากพัฒนาการในระดับต้น คือการเขยิบจากชุมชนหมู่บ้านขึ้นเป็นเมือง การสร้าง
เมืองศรีสัตนาดียแสดง การความมั่งคั่ง และความมั่นคงทางการเมืองที่มีอยู่เพียงพอจะ
ขยายออกเป็นเมืองใหญ่ แต่สถานที่ตั้งยังคงมีส่วนสัมพันธ์ใกล้ชิดกับดินแดนทางตอนเหนืออยู่
คือ การสร้างเมืองสุโขทัยนั้นเป็นสิ่งแสดงการเคลื่อนย้ายศูนย์กลางอำนาจจากศรีสัตนาดีย ซึ่ง
อยู่ค่อนไปทางเหนือ ให้ลงมาอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางทางการเมืองของอาณาจักรอย่าง
แท้จริง จากแผนที่ที่แสดงไว้แล้วจะเห็นตำแหน่งที่ตั้งของเมืองสุโขทัยตรงกลางโดยประมาณ
ระหว่างกลุ่มเมืองต่าง ๆ ของรัฐ สิ่งนี้สะท้อนความคิดทางการปกครองเพื่อความคุมเมือง
ต่าง ๆ ในเขตของรัฐ นับเป็นขั้นตอนที่เบ็ดเสร็จสมบูรณ์ในพัฒนาการของรัฐรัฐหนึ่ง

ความเป็นมาทางการ เมืองของรัฐสุโขทัยนั้นจึงเหมือนความเป็นมาของรัฐอื่น ๆ ทั้งหลายที่มีอยู่โดยทั่วไป คือ มีขั้นตอนการพัฒนาตามลำดับชั้น สุโขทัยมีข้อได้เปรียบ ตรงที่อยู่ในบริเวณปลอดภัยจากภัยคุกคามทางการเมืองจากอาณาจักรที่เป็นมหาอำนาจและ จากสถานการณ์ทางการเมืองที่เอื้ออำนวย จึงได้รับการช่วยเหลือทางค้ำทรพย์สินจาก พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทำให้สามารถก้าวขึ้นมาเป็นรัฐสมบูรณโคกก่อนรัฐไทยอื่น ๆ ที่ กระจายกันอยู่ทั่วไปในบริเวณนี้ จะเห็นได้ว่าลานนาไทยตั้งเมืองหลวงของรัฐโคกก็ต่อ เมื่อ พ.ศ. 1838 และบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างตั้งอยุธยาเป็นเมืองหลวงโคก สำเร็จก็เมื่อล่วงมาถึง พ.ศ. 1893

ทั้งหมดเหล่านี้คือปัจจัยพื้นฐานอันสำคัญที่ทำให้สุโขทัยเป็นรัฐที่มีบทบาททางการเมือง- เมืองเกินเหนือรัฐไทยอื่น ๆ ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 18

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย